

Dr hab. Beata Borowska-Beszta, Prof. UMK
Wydział Filozofii i Nauk Społecznych
Uniwersytetu Mikołaja Kopernika
w Toruniu

RECENZJA

Rozprawy doktorskiej pt. *Niepełnomowni. Kulturowy obraz autyzmu i afazji jako niepełnosprawności*

- przygotowanej pod kierunkiem prof. dr hab. Tadeusza Rachwała

Recenzja rozprawy doktorskiej w niniejszym przewodzie o nadanie, Kandydatce mgr Agacie Stępniewskiej, stopnia doktora nauk humanistycznych w dyscyplinie nauki o kulturze i religii, – wykonana została na podstawie decyzji Rady Naukowej Instytutu Nauk Humanistycznych Uniwersytetu SWPS w Warszawie z dnia 28.02.2022 roku.

Uwagi ogólne

Zgodnie z treścią art. 13, pkt. 1 Ustawy z dnia 14 marca 2003 r. o stopniach i tytule naukowym oraz stopniach i tytule naukowym w zakresie sztuki (z późn. zm.) ocenie w przewodzie o nadanie stopnia naukowego doktora: *Rozprawa doktorska, przygotowywana pod opieką promotora, powinna stanowić oryginalne rozwiązanie problemu naukowego lub artystycznego oraz wykazywać ogólną wiedzę teoretyczną kandydata w danej dyscyplinie naukowej lub artystycznej, a także umiejętność samodzielnego prowadzenia pracy naukowej lub artystycznej.*

Ocena formalna rozprawy doktorskiej

Mgr Agata Stępniewska napisała dysertację doktorską pt. *Niepełnomowni. Kulturowy obraz autyzmu i afazji jako niepełnosprawności* (2021 ss. 249). Recenzowana rozprawa składa się z 6 rozdziałów (s.12-216), wstępu, zakończenia, bibliografii (s. 219-240) oraz 8 załączników (s. 241-249). Część teoretyczna rozprawy została zawarta w rozdziałach 1-4, rozdział metodologiczny został oznaczony, jako 5., natomiast analizę wyników badań zawarła Kandydatka w rozdziale 6. Oceniana dysertacja doktorska zawiera 293 pozycje bibliograficzne, w tym polskie i zagraniczne. Struktura rozprawy jest niejednorodna, co oznacza, że rozdziały różnią się między sobą liczbą podrozdziałów oraz głębokością naukowości prowadzonego dyskursu. Analizując strukturę rozdziałów teoretycznych trzeba wskazać, że rozdział 1. zawiera podrozdziały od 1.1-1.9, rozdział 2. zawiera podrozdziały od 2.1.-2.5, w tym podrozdział 2.5 uwzględnia podrozdziały 2.5.1-2.5.3 w których Kandydatka poświęca uwagę społecznemu modelowi niepełnosprawności. Struktura rozdziału 3. wskazuje istnienie podrozdziałów od 3.1.-3.8, natomiast rozdziału 4. Podrozdziały od 4.1.-4.4.

Słabościami strukturalnymi części teoretycznej recenzowanej dysertacji są: brak 1/ przejrzystości dotyczącej doboru źródeł naukowych, egzemplifikacji literackich, artystycznych, 2/ niedostateczna znajomość warsztatu pisarstwa naukowego przez Kandydatkę do stopnia naukowego doktora nauk humanistycznych (w dyscyplinie nauk o kulturze i religii) co oznacza iż dysertacja zawiera luki piśmiennictwa naukowego uzupełnione częstym stosowaniem w części teoretycznej, przeglądzie literatury (rozdziałach 1-4) źródeł nienaukowych, popularno-naukowych, internetowych wpisów dziennikarskich, danych o wątpliwej wiarygodności. Konsekwencją jest to, iż recenzowana dysertacja nie ma jednoznacznie charakteru naukowego, spełniającego kryteria naukowości nauk humanistycznych i społecznych, w jakich usytuowała własne ramy oraz rozumienie Kandydatka do stopnia doktora. Analiza strukturalna i formalna dysertacji wskazuje nierzadkie stosowanie przez Mgr A. Stępniewską sformułowań języka nienaukowego, żargonu potocznego, zwłaszcza w części teoretycznej (rozdziałach 1-4.). Rozdział metodologiczny 5. zawiera kluczowe elementy umieszczone w podrozdziałach 5.1. – 5.3. Kandydatka precyzuje w podrozdziale 5.2. *Obszar badań* z następującymi podrozdziałami: 5.2.1 – *Tło badań*, 5.2.2 *Dobór próby badawczej*, 5.2.3. *Access All w Londynie, Teatr 21 w Warszawie – charakterystyka*, podrozdział 5.2.4 ponownie zatytułowany został, jako *Dobór próby badawczej*. Jako *Metody badawcze* 5.3. wskazała Kandydatka następujące ich rozumienie: 5.3.1 – *Badanie CEBOS*, 5.3.2. – *Wywiady – ujęcie formalne*, 5.3.3 *Kodowanie wywiadów*, 5.3.4. *Obserwacja*. Rozdział metodologiczny został skonstruowany w sposób niepełny. Analiza strukturalna rozdziału metodologicznego wskazała, że zabrakło w nim podstawowych elementów oraz dyskusji pełnych założeń metodologicznych zrealizowanych badań, co wiąże się z wyjaśnieniem m.in. wyboru paradygmatu badawczego (lub paradygmatów badawczych). Kandydatka nie deklaruje w żadnym fragmencie rozdziału 5. uzasadnienia własnej pozycji Badaczki oraz wyborów połączenia programów epistemologicznych (prawdopodobnych moim zdaniem – 1/ Interpretatywistycznego, 2/ emancypacyjnego oraz 3/post-pozytywistycznego) zmniejszając istotnie przejrzystość założeń metodologicznych własnego projektu badawczego. Powyższe braki ugruntowania epistemologicznego mogą dziwić wobec tego, że Kandydatka wskazuje w literaturze korzystanie z jednego z kluczowych podręczników metodologicznych w języku polskim, autorstwa Dariusza Jemielniaka (2012).

Ocena teoretycznej części rozprawy

Podczas referowania treści części teoretycznej (rozdziałów 1-4) Mgr Agata Stępniewska nie skorzystała z istniejących teorii kulturowych w prowadzonych analizach, lecz potraktowała kulturę jako przedmiot i szerokie tło badań niepełnosprawności. Kandydatka skonstruowała 4 rozdziały teoretyczne dysertacji w oparciu na konstrukcji przypominającej kompilację i *bricolage*, gdzie w ujęciu *interdyscyplinarnym* w pierwszych częściach każdego z rozdziałów teoretycznych zostały zawarte wybiórczo treści teoretyczne z nauk społecznych (m.in. socjologii, psychologii, pedagogiki specjalnej), humanistycznych (filozofii),

obszaru studiów nad niepełnosprawnością, oraz dobrane swobodnie pochodzące z nauk humanistycznych egzemplifikacje wytworów kulturowych literackich (prozatorskich, poetyckich), ponadto nauk o sztuce (dzieła artystyczne sztuk plastycznych lub filmowych). Warto wskazać, że charakter kompilacji recenzowanej dysertacji jest dostrzegalny również w warstwie językowej, z różnymi poziomami stosowania aparatu języka naukowego i żargonu potocznego. Mgr Agata Stępniewska we wprowadzeniu do rozprawy doktorskiej kilkakrotnie podkreśla o tym, że Jej dysertacja ma w założeniu podejście interdyscyplinarne (s. 8, 10) – czym prawdopodobnie chciała Kandydatka podkreślić przyporządkowanie własnego głosu do nurtu i obszaru studiów nad niepełnosprawnością (*disability studies*). Niestety, rozumienie i wdrożenie danego usytuowania teoretycznego Autorki, stanowi o słabości strukturalnej rozprawy, bowiem interdyscyplinarność w *disability studies* oznacza, że badacze z różnych dyscyplin, zgodnie z kanonem profesjonalnych badań naukowych danych dyscyplin lub dziedzin realizują poznanie niepełnosprawności. Zatem, interdyscyplinarność prowadzonych badań nie oznacza zupełnie, że jeden badacz lub jedna badaczka bezwzględnie musi zastosować tzw. podejście interdyscyplinarne, konstruując dysertację na gruncie teoretycznym styku nauk społecznych i humanistyki lub innych dziedzin. Przyjęte przez Kandydatkę i niewłaściwie zinterpretowane założenie *interdyscyplinarności* podejścia do konstrukcji strukturalnej dysertacji przyczyniło się istotnie w recenzowanej rozprawie, do powierzchowności układu referowanych treści. Kandydatka nie wyartykułowała w żadnym fragmencie tekstu klarownego klucza doboru treści w konstrukcji strumienia tekstu, zwłaszcza danych uzupełniających podstawowe treści z nauk społecznych (socjologii, psychologii, pedagogiki specjalnej). Mam na myśli treści pochodzące z nauk humanistycznych (egzemplifikacje) czyli analizy wytworów literackich, filmowych, dzieł sztuki, które w rozdziałach 1-4 są dobierane swobodnie, niekiedy zupełnie przypadkowo (s. 56 - *See No Evil, Hear No Evil*, 1989, reż. Arthur Hiller) nie odpowiadając na tezę lub problemy analizowane w poprzedzającym zdaniu/zdaniach. Trzeba wskazać, że zauważalnym, głównym kluczem doboru egzemplifikacji (wytworów literatury, dzieł sztuki, filmów) jest zbieżny temat z analizowanymi problemami, w całej części teoretycznej (rozdziałów 1-4). Kandydatka nie analizuje ani nie dyskutuje opracowań naukowych z nauk humanistycznych (literaturoznawstwa, kulturoznawstwa) lecz omawia treści danego wytworu kultury, dotyczącego bezpośrednio lub pośrednio problematyki niepełnosprawności. Prowadzone analizy nie do końca satysfakcjonują, poziomem naukowości, mimo iż relatywnie egzemplifikacje literackie dodawane w kolejnych podrozdziałach rozdziałów 1-4 uważam za bardziej wartościową część w niniejszej dysertacji.

Jeśli chodzi o zawartość treściową strumienia tekstu wobec nagłówków chcę wskazać, że nazwy rozdziałów zostały skonstruowane o nieco szerszym zakresie semantycznym w stosunku do prezentowanych w nich treści, co wiąże się wybiórczością prowadzonych analiz. W zapowiedziach nagłówków rozdziału 1 pt. *Postrzeganie niepełnosprawności w kulturze* i 2 pt. *Postawy społeczne wobec*

osób niepełnosprawnych poświęcone zostały szerszej problematyce i fenomenowi niepełnosprawności w kulturze z uwzględnieniem referowania tła i historycznych uwarunkowań podejścia do niepełnosprawności, jej postrzegania oraz postawach wobec niepełnosprawności. Natomiast rozdziały 3 pt. *Kulturowy obraz autyzmu* i 4 pt. *Zaburzenia komunikacji w literaturze, sztuce i języku*, dotyczą problemów węższych odniesionych bezpośrednio do tematu dysertacji doktorskiej, czyli kulturowego obrazu autyzmu oraz zaburzeń komunikacji w literaturze, sztuce i języku. W warstwie lingwistycznej część teoretyczna stanowi również pewien rodzaj *bricolage* z narracją specjalistyczną, prowadzoną językiem właściwym dla referowanych dyscyplin albo, w innych fragmentach, w dużej mierze językiem potocznym, o czym wspominałam uprzednio. Szczegółowa charakterystyka treści rozdziałów teoretycznych wskazuje, iż referowane przez Kandydatkę dane pochodzą z: 1/analiz literatury specjalistycznej w naukach społecznych (socjologii, psychologii, pedagogiki specjalnej), 2/analiz literatury dyscyplin humanistycznych (historii, filozofii, literaturoznawstwa, kulturoznawstwa, nauk o sztuce), oraz 3/ źródeł nienaukowych, z popularnonaukowych witryn Internetowych na których Kandydatka opiera wyjaśnienia treści merytorycznych (np. definicji klinicznych). Skorzystanie przez Mgr A. Stępniewską ze źródeł nienaukowych w konstrukcji przeglądu literatury redukuje istotnie wiarygodność prowadzonych analiz teoretycznych, które stają się popularnonaukowymi. Zatem, spore zastrzeżenia odnośnie rzetelności naukowej w recenzowanej dysertacji budzi przywołanie i cytowanie następujących źródeł w rozdziałach teoretycznych 1-4. Poniżej przytaczam witryny popularnonaukowe i strony dysertacji, na których zostały przywołane: Onet.pl (s. 153, 92), Vogue.pl (s. 18), Polityka.pl (s. 29), ciekawostkihistoryczne.pl (s. 32, 102), charaktery.eu (s. 39, 58), Janadamski.eu (s. 41) – cytowanie danych dotyczących filmu „Lotu nad kukułczym gniazdem” z wpisu witryny zajmującej się modą męską. Ponadto spore wątpliwości budzi cytowanie treści w rozdziałach dysertacji doktorskiej (zwłaszcza podczas realizacji przeglądu literatury treści merytorycznych) z następujących witryn Internetowych: pięknomysłu.com (s.45), polskieradio.pl (s.50), magazynkontakt.pl (s.59), niepełnosprawni.pl (s. 59, 60, 94, 95), money.pl (s. 60), theguardian.com (s. 61, 195), wprost.pl (s. 61), time.com (s. 86), wprost.pl (s. 89) – gdzie Kandydatka wyjaśnia np. przyczyny autyzmu. Ponadto wątpliwości dotyczące rzetelności zrealizowanego przeglądu literatury budzi skorzystanie ze źródeł oraz opracowań popularnych: wyborcza.pl (s. 102), latimes.com (s. 105), lmeconnect.com (s. 132), twojezdrowie.pl (s. 113), autismspeaks.com (s.113), wobroniewiaryltradycji.com (s. 153), plusgazetakrakowka.pl (s. 186). Problematyka, którą poddawała analizom Kandydatka jest znakomicie opracowana w literaturze naukowej polskiej oraz anglojęzycznej, dostępna w rezerwuwarach repozytoriów naukowych np. Google Scholar, ResearchGate, Academia.edu, krajowych repozytoriach uniwersyteckich, bibliotekach cyfrowych polskich, w witrynach czasopism naukowych, dostępnych w formule open access, dlatego dziwi mnie cytowanie ze wskazanych powyżej witryn. Dodatkowo, na słabą jakość zawartości merytorycznej wskazuje referowanie jako treści merytorycznych, wypowiedzi dziennikarzy z witryn

internetowych np. radio.kielce.pl (s. 186), epainfo.pl (s. 186). Treści pochodzące z wpisów z witryn popularnonaukowych lub rozrywkowych stały się częścią przeglądu w rozdziałach 1-4, zamiast zrealizowania przeglądu czasopiśmiennictwa naukowego z dyscypliny dziennikarstwo – obniża istotnie wartość i wiarygodność przeglądu teoretycznego. Nieprawidłowości dokonywanego przeglądu manifestują się również tym, że Mgr A. Stępniewska niekiedy, wyjaśniając dane i treści medyczne nie podaje źródeł naukowych wpisując w przypisie merytorycznym zdanie wyjaśnienia (własnego autorstwa), dając objaśnienie czym jest np. dana jednostka chorobowa i niepełnosprawność m.in. fokomelia (przypis 17, s. 13). Podobnie lakonicznie, bez podania źródeł, zreferowała Autorka np. medyczny model niepełnosprawności (przypis 34, s. 17). Nie jest jasny do końca zakres semantyczny słowa „słabość” w zapisie:

„W przeciwieństwie do społecznego modelu niepełnosprawności, model medyczny skupia się na osobie i jej słabościach, a nie na społeczeństwie. W myśli medycznego modelu niepełnosprawności, niepełnosprawność jednostki to rezultat uszkodzenia organizmu, które to w znaczny sposób uzależnia daną jednostkę od społeczeństwa”(s. 17).

Kolejne uproszczenia w wykorzystaniu źródeł wskażę poniżej, przytaczając numer przypisu i stronicę. Błędy pojawiają się w następujących przypisach: 1/ przypis 36, s. 17; - gdzie bez podania źródeł naukowych Mgr A. Stępniewska wyjaśnia czym jest *chloroform* oraz jakie są jego właściwości chemiczne etc., 2/ przypis 39, s. 18 – zawiera wyjaśnienie dwubiegunowej choroby afektywnej treściami artykułu z Vouge.pl; 3/ przypis 342 s. 85 – Kandydatka wyjaśnia skrót ASD bez podania źródeł diagnostyki psychologicznej: „ASD z ang. Autistic Spectrum Disorder – termin ten wprowadzono w roku 1988; celem było wskazanie, że symptomy autyzmu mogą występować w różnych zestawieniach i nasileniu.” 4/ Podobnie, bez podania źródeł przytacza Mgr A. Stępniewska treści merytoryczne dotyczące danych biograficznych odkrywcy zespołu Downa (przypis 39, s. 93). Kandydatka pisze:

„John Langdon Down był angielskim lekarzem, który dokonał opisu zespołu Downa, uważając go za pewną postać opóźnienia umysłowego i nazwał go „Idiotyzmem mongolskim”. Kiedy dowiedziono, że za przyczyną tego schorzenia stoi dodatkowy chromosom 21 nadano mu nazwę zespołu Downa (od nazwiska odkrywcy)” (s.93).

5/ Kolejno, bez podania źródła naukowego opisany został przypis 470 s. 114., jako: „Dyspraksja – upośledzenie koordynacji ruchowej, zaburzenia mogą dotyczyć mówienia, postrzegania czy też chodzenia.” 6/Analogicznie sformułowany przypis 788 s.199 wskazuje brak ugruntowania w źródłach naukowych i tworzoną jednocześnie stroniczość Autorki. Zdumiewające jest, na jakiej podstawie, wobec braku wskazania źródeł naukowych, Kandydatka artykułuje następujące stwierdzenia:

„W Polsce osoby z niepełnosprawnością również borykają się z powyżej wspomnianymi problemami, ale zwykle dotyczy to rodzin patologicznych lub błędnych. Osoby pracujące z rodzinami dysfunkcyjnymi przyznają, że czasami jedynie groźba utraty dziecka, zmusza do zmiany zachowania i właściwego zaspokajania potrzeb dzieci. Jednak sytuacja, w której dziecko ma świadomość, iż może utracić kontakt z rodzicami, powoduje traumę, z którą potem mu trudno żyć i prawidłowo funkcjonować w społeczeństwie.” (s. 199)

Przy okazji chciałabym dodać, że treści części teoretycznej recenzowanej dysertacji w tym rozdziałów 1-4 różnią się istotnie poziomem realizacji: 1/ pod względem spójności i koherencji referowanych problemów naukowych, oraz 2/ pod względem prawidłowości stosowanych terminów, gdzie na kontinuum, od w miarę swobodnej, merytorycznej narracji, z właściwym zastosowaniem specjalistycznej literatury naukowej, Kandydatka przechodzi do nadmiernych uproszczeń interpretacyjnych, stosowania żargonu potocznego w interpretacjach, przywoływaniu danych pochodzących z niewiarygodnych źródeł np. witryn internetowych, wskazanych powyżej. Te braki i błędy obniżają rzetelność prowadzonych analiz przez Doktorantkę, kandydatkę do awansu naukowego. Dodatkowym aspektem konstrukcji struktury tekstu dysertacji, jest przyjęcie przez Mgr Agatę Stępniewską jednoczesnej perspektywy analiz literatury dziedzin nauk społecznych i humanistycznych tzw. w głąb, (sięgając faktów czasów od starożytności do współczesności), oraz analiz powierzchni problemów w literaturze wskazanych dziedzin, oraz w egzemplifikacjach - wytworach kultury. Taka perspektywa okazała się niewykonalna dla Kandydatki, gdyż spowodowała istotne zredukowanie referowanych faktów oraz danych z historycznych studiów nad niepełnosprawnością. Jednocześnie, Kandydatka prowadząc analizy literatury dotyczącej niepełnosprawności na tzw. powierzchni kultury dominującej, również nie uniknęła błędów pobieżnego referowania zjawisk w rozdziałach teoretycznych. Chcę dodać, że Mgr A. Stępniewska przypuszczalnie stworzyłaby prawidłową konstrukcyjnie dysertację, gdyby pozostała wyłącznie przy pogłębionych analizach literaturoznawczych i filologicznych w studiach nad niepełnosprawnością. Przechodząc do oceny poszczególnych rozdziałów, w rozdziale 1., zatytułowanym *Postrzeganie niepełnosprawności w kulturze* Kandydatka już w pierwszym podrozdziale zapowiada pt. 1.1. *Percepcję niepełnosprawności na przestrzeni wieków* (s.12-19). Problematyka percepcji niepełnosprawności została przeanalizowana w sposób podstawowy, wybiórczy i momentami niechronologiczny, poprzez dodawane dygresje nie dotyczące bezpośrednio czasu analizowanych zjawisk. Dominujący styl narracji tej części jest nasycony dygresjami, które odbiegają od czasu historycznego analizowanych treści. Jeśli chodzi o dobór analizowanych problemów, mających zilustrować percepcję niepełnosprawności w danej epoce historycznej, na tym tle ujawnia się niedostatek umiejętności analiz tekstów naukowych przez Kandydatkę. Ponadto, treści podrozdziału 1.1. nie w pełni odpowiadają tytułowi, gdyż Badaczka zawężyła istotnie pole analiz do traktując historyczne uwarunkowania podejścia do niepełnosprawności nadmiernie selektywnie.

Podrozdział ten zawiera, oprócz bloków treści ilustrujących stosunek do niepełnosprawności (np. w starożytnej Grecji), również blok treści – dygresję (s. 13-14) - nie związaną chronologicznie z analizowanym problemem percepcji niepełnosprawności na przestrzeni wieków, dotyczącą cielesności kobiety z niepełnosprawnością analizowaną na podstawie rzeźby przedstawiającej niepełnosprawną fizycznie (z fokomelią, czyli amputacją wrodzoną) Alison Lapper, brytyjską artystkę, współcześnie żyjącą. Przez kolejną stronicę, (prawie do końca s. 15), Kandydatka analizuje współczesne prawa kobiet z niepełnosprawnością do prokreacji oraz opresje współczesne z tym związane. Pod koniec s. 15., Mgr Agata Stępniewska – jak deklaruje – iż wraca do czasów starożytnych – oraz anonduje treści żargonem potocznym

Wracając do czasów starożytnych, warto zaznaczyć, że kult pięknego ciała i sprawności fizycznej sprawiał, iż osoby nie w pełni sprawne znajdowały się na z góry przegranej pozycji. (s. 15).

Kandydatka nie wyjaśnia, co znaczy sformułowanie potoczne „z góry przegranej pozycji”. Chce zaznaczyć, że Mgr Agata Stępniewska prowadząc analizy niepełnosprawności czasów starożytnych, omawia pobieżnie podejście do niepełnosprawności wyłącznie w starożytnej Grecji, wykluczając np. dane o starożytnym Rzymie, krajach Bliskiego Wschodu, Azji, Afryce (Egipt). etc. Pewnym stałym ograniczeniem referowanych treści, dotyczących historii podejścia do niepełnosprawności, jest korzystanie przez Kandydatkę z jednego podstawowego źródła i tekstu, mam na myśli artykuł autorstwa E. Mikołajewskiej (2010). Tymczasem istnieje bogate piśmiennictwo naukowe w języku polskim, inne obszernie monografie na ten temat, choćby autorstwa Deborah Deutsch-Smith (2009), Jarosława Kulbaki (2012), Otto Specka (2014), Marcina Garbata (2015), Iwony Chrzanowskiej (2015) i in., których zupełnie zabrakło w recenzowanej dysertacji. Braki doboru literatury z właściwych, naukowych źródeł przekładają się na otrzymany rezultat analiz czyli nasycony lukami, istotnie niepełny, dotyczący problematyki percepcji niepełnosprawności na przestrzeni wieków. Analizy treści rozdziałów (1-4) wskazują sprzeczność między stanem faktycznym zrealizowanego przeglądu literatury w dysertacji a deklaracją Kandydatki w wstępie do dysertacji. Mgr A. Stępniewska deklaruje bowiem (s. 8), „Pogłębione studia literaturowe uzupełniłam wynikami badań własnych przeprowadzonych metodą swobodnego wywiadu ukierunkowanego (częściowo ustrukturyzowanego).” W moim przekonaniu prowadzone analizy są powierzchowne i selektywne. Kolejne braki recenzowanej dysertacji dotyczą precyzji i pomijania istotnych faktów, związanych z historycznym podejściem do niepełnosprawności m.in. w średniowieczu i kolejnych epokach. Nie jest np. jasne zupełnie, którego autora podręcznika ma Kandydatka na myśli, gdyż pomija wskazanie autora/autorów przywołanej publikacji pt. „Młot na czarownice” (*The Hammer of Witches*) (s. 16). Trudno jest zgadywać, którego z Autorów Kandydatka miała na myśli: króla Szkocji Jamesa VI czy też Heinricha Kramera, niemieckiego Dominikanina. Natomiast, podsumowując 18 zdań napisanych o podejściu do niepełnosprawności w średniowieczu

Autorka pisze również lakonicznie (s. 16-17) „Liczba osób niepełnosprawnych w XIII w. znacznie wzrosła za sprawą wojen i wynalezienia prochu.” Kolejno, w 6 zdaniach Mgr A. Stępniewska scharakteryzowała podejście do niepełnosprawności w renesansie. Kolejno, podejście do niepełnosprawnych w oświeceniu XVIII scharakteryzowała Kandydatka 2 zdaniami. Mgr A. Stępniewska pisze: „Był to także okres, w którym obowiązywał medyczny model niepełnosprawności” (s. 17). Interpretacja jest znacznie zawężona, zważywszy na to, że model medyczny jest obecny również w czasach współczesnych. Tu warto wskazać, że jeśli już Mgr A. Stępniewska wskazuje model medyczny w XVIII wieku, dlaczego przy okazji analiz czasów średniowiecza i renesansu nie wspomniała o wcześniejszym historycznie – innym, kluczowym teoretycznym modelu niepełnosprawności - moralnym (zwanym również religijnym). Dane, dotyczące podejścia do niepełnosprawności w XIX i XX wieku są analogicznie wzmiankowane przez Kandydatkę, bez należytego pogłębienia prowadzonych analiz. Chcę zauważyć, że sposób prowadzonej narracji, bez należytego ugruntowania w piśmiennictwie naukowym, z wybiórczym przywołaniem faktów, w sensie merytorycznym, nie wnosi niczego oryginalnego do rozumienia fenomenów niepełnosprawności „na przestrzeni wieków” ani nie wskazuje ugruntowanej wiedzy Kandydatki w tym zakresie. Kolejno analizowane treści np. podsumowania podrozdziału 1.2. nie wskazują pożądanych interpretacji w kierunku wskazania pozycji osób z niepełnosprawnością w perspektywach dwóch koncepcji: eugeniki oraz kontroli rozrodczości. Autorka nie wskazuje w podsumowaniu, jaka jest faktycznie pozycja osób z niepełnosprawnością na tle analizowanych przez siebie koncepcji czystości rasy i eugeniki. Brakuje też konkluzji odnośnie pozycji osób z niepełnosprawnością w społeczeństwie. Dodatkowo, Autorka wyartykułowała zdanie, z którym można się zgodzić jedynie częściowo. Po pierwsze, dehumanizacja może dotyczyć podejścia do niepełnosprawności, a nie samej niepełnosprawności, jako konstruktu teoretycznego. Po drugie, rozwój medycyny również przyczynił się np. do rozwoju rehabilitacji medycznej osób z niepełnosprawnościami oraz systemów medycznej rehabilitacji stacjonarnej.

„Rozwój medycyny przyczynił się do dehumanizacji zagadnienia niepełnosprawności, co niewątpliwie wpłynęło na postrzeganie społeczne osób z niepełnosprawnością, zwłaszcza intelektualną.” (s. 25)

Warto wskazać, że części dotyczące analiz wytworów kultury - dzieł literackich, dzieł sztuki dodawane, jako egzemplifikacje opisu niepełnosprawności do części teoretycznych rozdziałów (1-4) są prowadzone przez Kandydatkę na relatywnie wyższym poziomie narracji, mimo licznych uproszczeń, lecz sprowadza się zasadniczo do zreferowania treści danych wytworów kultury. Ponadto, w części teoretycznej istnieją błędy rzeczowe np. w podrozdziale 1.9. zatytułowanym *Wizerunek osób z niepełnosprawnością w mediach*, w pierwszym zdaniu Kandydatka zawarła błąd rzeczowy i błędną interpretację danych. Autorka napisała „Fakt, iż osoby z niepełnosprawnościami stanowią około 22,8% polskiego społeczeństwa nasuwa pytanie, dlaczego ich reprezentacja w mediach jest tak niewielka” (s.

57). Otóż dane, które uzyskała z zacytowanej publikacji Pawła Kubickiego (2019) wskazują nieco inne prawidłowości, bowiem Autor napisał inne treści na s. 11.:

Analizując dane międzynarodowe z 2016 r. można zauważyć, że odsetek osób z niepełnosprawnościami powyżej 16. roku życia w Polsce (według danych EU-SILC, tzn. deklarujących ograniczoną zdolność wykonywania codziennych czynności właściwych dla danej grupy wiekowej, trwającą 6 miesięcy lub dłużej) jest porównywalny do średniej unijnej (Polska 22,8 proc.; UE 24,1 proc.) (s. 11)

Precyzując powyższą interpretację chcę wskazać, że w Polsce jest około 4,7 miliona osób z niepełnosprawnościami (Ślany, 2019) co oznacza ok. 12,2% a nie 22,8%, jak pisze Kandydatka w interpretacji źródła. Rozdział 2. pt. *Postawy społeczne wobec osób niepełnosprawnych*, również rozpoczyna przegląd historyczny. Po wzmiankowaniu założeń postaw plemiennych, wzmiankowaniu postaw społecznych w XVII wieku, Kandydatka analizuje postawy w XX wieku. Ten rozdział, oprócz lakonicznego zdefiniowania postaw, zawiera opis wybranych, teoretycznych modeli niepełnosprawności: medycznego – na jednej stronicy A4, oraz nieproporcjonalnie obszernie, wobec medycznego, jest przeanalizowany model społeczny (s. 70-71). W tej części referowanej literatury zabrakło poprzedzającego oba modele, istotnego z punktu widzenia historycznego i prowadzonych analiz - modelu moralnego (religijnego). Autorka nie wskazuje również innych teoretycznych modeli niepełnosprawności, będących pochodnymi modelu społecznego (np. modelu afirmatywnego, modelu mniejszości, modelu praw człowieka i.in). Model społeczny został zreferowany przez Kandydatkę poprawnie, z prawidłowym przywołaniem źródeł naukowych i uczonych (C. Barnesa, V. Finkelsteina, M. Olivera, T. Shakespere’a). Referując teoretyczny model niepełnosprawności Autorka dysertacji nie koncentruje własnych analiz na zapowiedzianej kategorii postaw, wobec osób z niepełnosprawnością, lecz na zreferowaniu danych z nauk społecznych, charakteryzujących dany model. Rozdział 3. Został zatytułowany *Kulturowy obraz autyzmu*. Autorka również ten rozdział zaczyna pobieżnym przeglądem historycznym. Kolejno Mgr A. Stępniewska wskazuje egzemplifikacje autyzmu w literaturze pięknej m.in. baśniach Braci Grimm, Charlesa Perraulta, utworach Waltera Scotta i Williama Wordswortha, Marka Haddona, które dyskutuje na relatywnie dobrym poziomie. Wykonanie analiz przyczyn powstawania autyzmu nie jest satysfakcjonujące z powodów licznych braków w przywoływanej podstawowej literaturze nauk społecznych. Kandydatka nie zacytowała oprócz autorki Ewy Pisuli innych kluczowych prac naukowych polskich badaczy m.in. Jacka Bleszyńskiego (2004, 2011, 2021), Barbary Winczury (2014), Tadeusza Pietrasa, Andrzeja Witusika i Piotra Gałęckiego (2010) i in. Analizy prowadzone w rozdziale 3. obejmują ponadto charakterystyki kliniczne i psychologiczne oraz obrazy literackie zespołu Aspergera, Savanta. Niestety, mimo iż treści analizowane są precyzyjnie, z przywołaniem literatury specjalistycznej i egzemplifikacji również w tym rozdziale Kandydatka, nie

podaje źródeł naukowych lecz popularnonaukowe dane z witryny Internetowej niepełnosprawni.pl.

Autorka dysertacji pisze:

„Przykładem takiego fenomenu (przyp. – BBB – zespołu Aspergera) był Michał Anioł. W opinii badaczy zespołu Aspergera artysta ten miał autyzm. Przejawiał charakterystyczne dla tego zaburzenia cechy, m.in. był samotnikiem, a naukowcy opisują go jako osobę dziwną, wyizolowaną i żyjącą w swoim własnym świecie: „bardzo skupiony styl pracy artysty, niezwykle tryb życia, ograniczone zainteresowania, nieumiejętność w komunikowaniu oraz trudności we współżyciu społecznym wydają się być objawami autyzmu lub syndromu Aspergera” (przypis 403, źródło: niepełnosprawni.pl s. 95).

Rozdział 3. zawiera bogate egzemplifikacje i analizy filmowe dotyczące spectrum autyzmu, przeplatane dygresjami, oraz uproszczonymi popularnonaukowymi i konkluzjami. Rozdział 4. Jest nieproporcjonalnie krótszy wobec treści poprzednich rozdziałów. Zatytułowany jest *Zaburzenia komunikacji w literaturze i sztuce*, składa się z 4 podrozdziałów obejmujących analizę zjawiska afazji w perspektywie medyczno-psychologicznej i kulturowej. Kandydatka zreferowała koncepcję afazji R. Jacobsona oraz omówiła problematykę zaburzeń afatycznych w literaturze i sztuce oraz zaburzeń komunikacji w kulturze. Ten rozdział stanowi w miarę spójną konstrukcję teoretyczną z przywołaniem literatury naukowej. Analogicznie, w rozdziale 4. zdarzają się niekiedy cytowania z niewiarygodnych źródeł (s. 153 m.in. facet.onet.pl i in). Mgr Agata Stępniewska pisze w konkluzji rozdziału 4. konkluzje mało oryginalne, nasycone potocznym rozumieniem przeprowadzonych analiz oraz luźny związek z powyżej analizowanymi treściami. Przytaczam je poniżej:

„Powyższe rozważania wykazały niezbicie, iż kultura nieodłącznie wiąże się z językiem. Poprzez język naucza się empatii i szacunku względem innych dziedzictw, co wydaje się być niezwykle istotne, szczególnie w czasach dzisiejszych, w dobie globalizacji i wielokulturowości” (s. 157).

Podsumowując szczegółową analizę o ocenę rozdziałów 1-4, chciałabym wyartykułować następujące kluczowe uwagi krytyczne i wskazać błędy zawarte recenzowanej dysertacji. Mianowicie, w 4 rozdziałach teoretycznych widoczny jest słaby, nieopanowany warsztat pisarstwa naukowego Kandydatki, co wiąże się z nieprawidłowym rozumieniem rzetelnego wykonania przeglądu literatury do rozdziałów teoretycznych (1-4). Ponadto, Mgr A. Stępniewska przyjęła błędne założenie o *interdyscyplinarności* swoje pozycji i w napisanej dysertacji stworzyła treściowo *bricolage*, nie wnoszący należytego pogłębionego zrealizowania analiz, jak i niczego oryginalnego do rozumienia problemów artykułowanych w tytule dysertacji lub tytułach rozdziałów 1-4. Wąskim wątkiem i śladem oryginalności dysertacji jest moim zdaniem użycie pojęcia „niepełnomowni” w tytule rozprawy, lecz ani razu w treściach rozdziałów teoretycznych nie zostaje choćby w przybliżony sposób zdefiniowany ten termin. Kandydatka jedynie we wstępie dysertacji wyjaśnia funkcję użytej kategorii

„niepełnomowni” jako niestygmatyzację. Niskie umiejętności Kandydatki dotyczące analiz i syntez w podsumowaniach treści teoretycznych znalazły odzwierciedlenie w niezadowalającej konstrukcji treści rozdziałów 1-4. Oznacza to nieakceptowalną jakość merytoryczną przeglądu literatury zrealizowanego z usterkami i błędami rzeczowymi. Nieprzejrzysty do końca i zarazem podstawowy jest sposób prezentacji treści teoretycznych rozdziałów 1-4, oparty na przypadkowym doborze kluczowych, analizowanych elementów opartych nierzadko na niewiarygodnych źródłach popularnych w trybie Internetowych (przywoływanych niemal w całej pracy od s. 18-189). Trudno dociec, według jakiego klucza dobierała Kandydatka egzemplifikacje wytworów kultury z literatury pięknej, sztuki i dlaczego w poszczególnych rozdziałach jest różna liczba egzemplifikacji (literackich, artystycznych, filmowych) – te kwestie nie zostały wyjaśnione. Mimo, iż właściwie wytwory kultury – egzemplifikacje oraz analizy literatury pięknej (w rozdziałach 1-4) są relatywnie realizowane najbardziej prawidłowo. Dodatkowo, Autorka dysertacji posługuje się często nadmiernymi uproszczeniami i redukcjami głębokości analiz treści merytorycznych i nierzadko stosuje język potoczny. Spore zastrzeżenia budzą przytoczone przez Kandydatkę niektóre źródła czyli: wspomniane powyżej opracowania ze stron Internetowych (zamiast z baz naukowych) podczas analiz treści naukowych, merytorycznych, ponadto cytowania dziennikarzy (zamiast akademików, autorów prac recenzowanych, opublikowanych w wiarygodnych źródłach). Te błędy istotnie obniżają wiarygodność prowadzonych analiz teoretycznych, tworzonych interpretacji i precyzowanych konkluzji. Wobec nieprawidłowo i selektywnie wykonanego przeglądu literatury dziedzin: nauk humanistycznych i nauk społecznych, obarczonego w rozdziałach 1-4 licznymi redukcjami, błędami (w tym rzeczowymi), nie stwierdzam, że zrealizowane studia literaturowe są wyrazem pogłębionej kwerendy. Narracje prowadzone przez Kandydatkę w części teoretycznej nie stanowią oryginalnego wkładu do rozwoju dyscypliny naukowej *kultura i studia nad religią*, w której Kandydatka ubiega się o stopień doktora. Nie może ponadto stwierdzić, że zrealizowane analizy są wiarygodne i wykonane prawidłowo zgodnie ze standardami, aparatem pojęciowym respektowanymi w naukach humanistycznych i społecznych.

Ocena założeń metodologicznych badań

Rozdział metodologiczny został oznaczony jako 5. Mgr Agata Stępniewska założyła sobie realizację własnych badań w różnych programach epistemologicznych, nie wskazując tego w opisie rozdziału 5. Brak jest klarownej artykulacji pozycji epistemologicznej Kandydatki odnośnie przyjętych paradygmatów badawczych, stanowiących grunt z którym się identyfikuje. Konstrukcja rozdziału metodologicznego 5. wraz z podrozdziałami zawiera istotną kumulację błędów (rzeczowych, luk) przekładających się na niską jakość zrealizowanych w dysertacji badań jakościowych. Podrozdział 5.1. precyzuje cel badań oraz hipotezy. Ponieważ Mgr Agata Stępniewska zadeklarowała już we wstępie do rozprawy (s. 9), iż realizuje badania jakościowe, stawianie hipotez zerowych (null hypothesis) kluczowych w badaniach ilościowych (Maxwell, 2013) jest zbędne, gdyż Kandydatka nie wskazała iż

realizuje badania statystyczne, ilościowe z udziałem dużych prób losowych. Chcę dodać, iż hipotezy a priori są nieuprawnione w badaniach jakościowych, gdzie, co prawda formułowane są hipotezy robocze, lecz w trakcie rozwojowego procesu badawczego (Flick, 2013; Spradley 2016). Kolejno, Kandydatka precyzuje cel badań do dysertacji, pt. "Niepełnomowni. Kulturowy obraz autyzmu i afazji jako niepełnosprawności." Cel badań brzmi:

„Głównym celem badań było zdiagnozowanie stopnia poczucia akceptacji społecznej osób z niepełnosprawnością, w tym z autyzmem, w Wielkiej Brytanii i w Polsce. Celem szczegółowym pracy było zwrócenie uwagi na działalność teatralną osób z niepełnosprawnością, w tym z autyzmem, oraz popularyzacja wiedzy na jej temat.” (s. 158).

Sformułowanie celu badań jest nieprawidłowe gdyż: 1/ niezgodne z tematem dysertacji, 2/ zabrakło celu związanego z badaniem problematyki afazji, 3/cel badań jest sformułowany jako szerszy, wykraczający znacznie poza ramy badań jakościowych z udziałem 16 informatorów w 2 analizowanych teatrach Access All Areas i Teatru 21. Mogłabym dodać, że Kandydatka formułując cel badań nie wskazała, iż realizuje (moim zdaniem) 2 studia przypadku, lecz zakreśliła niemożliwy do realizacji cel analiz „poczucia akceptacji społecznej” na terenach dwóch wskazanych krajów. Kolejno, Mgr A. Stępniewska wskazuje, że „Przedmiotem przeprowadzonych analiz było oszacowanie poziomu akceptacji twórczości teatralnej osób z niepełnosprawnością przez odbiorców kultury. Badania dotyczyły bezpośrednio aktorów Access All Areas, Teatru 21 i pracowników tych placówek”(s. 158). Tu dodam, że w żadnym miejscu części badawczej dysertacji Kandydatka nie zrealizowała zapowiedzianego „oszacowania” poziomu akceptacji twórczości teatralnej osób z niepełnosprawnością przez odbiorców kultury, gdyż nie realizowała badań statystycznych na próbach losowych. Mgr A. Stępniewska celem potwierdzenia lub odrzucenia hipotez sformułowała pytania badawcze, mające jednakże słaby związek z tytułem recenzowanej dysertacji, bowiem postawione pytania nie odnoszą się ani do kulturowego obrazu autyzmu, ani do afazji ani do neologizmu „niepełnomowność.” Podrozdział 5.2.2 jest zatytułowany *Dobór próby badawczej*. Już w pierwszym zdaniu badaczka wskazuje, że w niewłaściwy sposób dobrała próbę badawczą wobec tematu dysertacji: „Grupę badawczą utworzyły osoby z niepełnosprawnością, w tym z autyzmem, pracujące w teatrze.” (s. 162). Po pierwsze, jeśli temat dysertacji dotyczy osób autystycznych i osób z afazją, to właśnie te osoby powinny być zrekrutowane do udziału w badaniach. Po drugie, niewłaściwy dobór próby celowej dotyczy sporej niejasności prowadzonych wywodów w całej części rozdziałów 5. oraz prezentacji wyników z badań w rozdziale 6. Mgr A. Stępniewska, odnośnie charakterystyki próby celowej, posługuje się sformułowaniem „osoby z niepełnosprawnością, w tym z autyzmem.” Niestety, brak zupełnie jest danych w opisie tego podrozdziału 5.2.2. oraz kolejnym 5.2.4 (również identycznie nazwanym) rzetelnie charakteryzujących uczestników badań. W charakterystyce próby celowej

zabrakło danych odnośnie: 1/ ilości uczestników z niepełnosprawnością w Access All Areas i Teatrze 21; 2/ rodzaju niepełnosprawności uczestników (intelektualna, sensoryczna, psychiczna, fizyczna?) w Access All Areas i Teatrze 21, 3/ ilości uczestników autystycznych w Access All Areas i Teatrze 21. Brak klarownej charakterystyki próby celowej przekłada się na brak wiedzy o: 1/ ilości informatorów z 16 ze zdiagnozowanym autyzmem zarówno w Access All Areas jak i Teatrze 21? 2/ ilości informatorów z afazją w Access All Areas i Teatrze 21? 3/ ilości informatorów, którzy, z zespołem Downa, którzy stanowią filar Teatru 21? 4/ ilości informatorów, którzy oprócz niepełnosprawności i dysfunkcji globalnych np. zespołu Downa wykazywali cechy autystyczne w Teatrze 21? Powyższe braki i błędy doboru próby celowej pozwalają mi stwierdzić, że dobór próby do realizacji celów badawczych dysertacji w badaniach kategorii „niepełnomowności”, „autyzmu” i „afazji” jest niewłaściwy, co prowokuje wątpliwości odnośnie zarówno zgromadzonych danych jak i kolejno uzyskanych wyników. Oprócz tego, w opisie próby celowej Kandydatka podzieliła, co prawda, Informatorów ze względu na płeć (9 mężczyzn, 7 kobiet) jednakże można się o tym dowiedzieć dopiero w załączniku nr. 8 (s. 249). Załącznik nr 8. Zawiera imiona polskie i angielskie informatorów oraz nadany im anonimizujący kod od RA1 do RA9. W podrozdziale 5.3. Kandydatka zamiast metod badawczych w badaniach jakościowych (np. case study, metody etnograficznej, fenomenologicznej, analizy narracyjnej, metody porównawczej etc.) przedstawia techniki nazywając je metodami („wywiad, obserwację, analizę materiałów zastanych” s. 166). Kolejno w podrozdziale 5.3.1. Kandydatka analizuje dwa raporty z badań statystycznych CBOS poświęcone *Społecznemu obrazowi autyzmu* (2015) i *Społecznemu obrazowi autyzmu* (2018). Wyniki badań uzyskane przez badaczy i autorów 2 raportów włącza Kandydatka do refleksji obrazu autyzmu i części omówieni rozdziału 6. W podrozdziale 5.3.2 przedstawia Kandydatka procedowanie i praktykę realizacji wywiadów z informatorami. Podrozdział ten pt. *Wywiady – ujęcie formalne* jest równie nieprecyzyjny oraz obarczony błędami. Kandydatka w żadnym akapicie podrozdziału nie sprecyzowała co stanowiło treści przygotowanego narzędzia oraz wg jakiego klucza konstrukcyjnego został przygotowany. W załącznikach znalazły się kwestionariusze wywiadów (zał. 2 i 4) dzięki którym Mgr A. Stępniewska zebrała dane. Zdumiewa konstrukcja narzędzia wywiadu zrealizowanego w Teatrze 21, gdzie Badaczka stawia pytania nie dotyczące badania afazji lecz zespołu Downa, czyli fenomenu będącego zupełnie poza określonymi celami badawczymi i tytułem dysertacji (zał. 2). Wobec procesu gromadzenia danych istotnie zdumiewa mnie zarówno problematyka zawarta w treściach kwestionariuszy wywiadów (zał. 2,4) jak i czas trwania wywiadów, jaki wskazała Kandydatka odnośnie ich realizacji z informatorami mającymi niższą sprawność intelektualną. Zwracam na te detale uwagę również na podstawie znajomości terenu niepełnosprawności poznawczej i lat praktyki gromadzenia danych z osobami funkcjonującymi poznawczo poniżej inteligencji w normie. W opisach bowiem Kandydatka wskazała, iż: w teatrze londyńskim Access All Areas są osoby „niepełnosprawne poznawczo” (s. 163). Kandydatka jednakże zupełnie nie

doprecyzowała tego szerokiego merytorycznie wyrażenia ani stopnia dysfunkcji poznawczych. Z kolei w Teatrze 21, rozmówcami w interpretacji Kandydatki były „osoby niepełnosprawne w tym z autyzmem” zdumiewa taki opis próby, gdyż nazwa Teatru 21 nawiązuje symbolicznie do chromosomu 21 i zespołu Downa, czyli niepełnosprawności intelektualnej na poziomie istotnie niższego, niż przeciętnie stopnia funkcjonowania intelektualnego i co najmniej 70pkt IQ. Mgr Agata Stępniewska wskazała lakonicznie, że „wywiady średnio trwały 40 minut a najkrótszy 15 a najdłuższy 90.” Zatem, wobec braku precyzyjnego wskazania, czasu trwania wywiadu z każdym z 16 uczestników badań – wskazanie ogólne czasu ich realizacji, jako „średnio 40 minut” budzi moje zastrzeżenia odnośnie ich wykonalności wobec poziomu komunikacji Informatorów oraz ich poziomu wydolności. Dodam, że w recenzowanej dysertacji zabrakło zupełnie danych verbatim (pochodzących z transkrypcji), świadczących o realizacji pewnej części wywiadów, co wskażę poniżej. W wybranych przypadkach Kandydatka zacytowała krótką wypowiedź następujących 4 Informatorów: Megan – RA1 (2x), Ben – RA4 – (4x), George – RA5 – (1x), Robert – RA7 (1x). W żadnym innym fragmencie Mgr Agata Stępniewska nie posłużyła się danymi verbatim pochodzącymi z transkrypcji wszystkich 16 wywiadów, w celu uwiarygodnienia poziomu własnych analiz. Wobec powyższego brak jest dowodów na to, że Mgr Agata Stępniewska zrealizowała wywiady i wykonała transkrypcje wywiadów z następującymi 12 Informatorami: RA2, RA3, RA6, RA8, RA9, RA10, RA11, RA12, RA13, RA14, RA15, RA16. Podrozdział 5.3.3. jest zatytułowany *Kodowanie wywiadów*, stanowi zasadniczo prezentację wyników badań i analiz danych uzyskanych w zrealizowanych wywiadach. Kandydatka wskazała 7 kodów wygenerowanych z 16 wywiadów za pomocą programu AtlasTi-9. Mgr Agata Stępniewska przeanalizowała: 1/ obraz niepełnosprawności, 2/ tożsamość oraz kody nazwane: 3/ terminologia, 4/ sztuka, 5/ edukacja, 7/ aspekty społeczne. Uzyskane kody przez Mgr A. Stępniewską nie stanowią wiarygodnych wyników badań, ze względu na brak dowodów przeprowadzenia wywiadów z 12 uczestnikami, o czym wspomniałam powyżej. Dodatkowo, uzyskane i referowane kody stanowiące nie są koherentne z tematem dysertacji doktorskiej pt. *„Niepełnomowni. Kulturowy obraz autyzmu i afazji jako niepełnosprawności.”*

Mgr Agata Stępniewska referuje obszernie w niniejszym podrozdziale wyniki kodowania na drodze analiz 7 kodów. Przedstawienie wyników kodowania jest nieprecyzyjne i wskazuje na niską jakość umiejętności referowania wyników badań własnych. Kandydatka bardzo rzadko wskazuje który Informator/ka wypowiadał dane kwestie, które Kandydatka interpretuje w sposób „grupowy.” Moje wątpliwości budzi zatem prezentacja danych niewielkiej próby celowej w całym podrozdziale 5.3.3. jako: „respondenci” (s. 175, 176, 177, 178), „respondenci z Wielkiej Brytanii” (s. 175, 177, 179), „według respondentów” (s. 176), „jedna z respondentek” (s. 176, 177) „według tej respondentki” (s. 176) „respondentka Teatru 21” (176,), „inny respondent” (s. 177, 178), „według respondentki” (s. 177) „w jej przekonaniu” (s. 178), „wszyscy respondenci” (s. 178), „według rozmówców” (s. 178),

„respondent z autyzmem” (s. 178), „większości respondentów” (s. 179), „według moich rozmówców Teatru 21” (s. 179). W analogiczny nieprecyzyjny sposób referuje Kandydatka uzyskane wyniki na s. od 181-193 omawiając pozostałe wygenerowane kody.

Konkludując powyższy fragment recenzji, chcę wskazać, iż Kandydatka realizując kodowanie z prawdopodobnych 16 wywiadów, zbiorczo i naprzemiennie referuje uzyskane wyniki ze zgromadzonych danych w Wielkiej Brytanii (9) oraz Polsce (7). Moim zdaniem, jest to błędnie procedowana praktyka, zważywszy na różnorodność ugruntowania kulturowego 2 badanych teatrów oraz np. prób celowych w obu krajach. Podrozdział 5.3.4. jest obszerną, lecz analogicznie nieprecyzyjnie przedstawioną (w przyjętych założeniach badawczych) obserwacją uczestniczącą oraz nieuczestniczącą prób, spektakli w Wielkiej Brytanii i w Polsce. Te narrację prowadził Mgr A. Stępniewska jako swobodną relację z prób i spektakli. W obu przypadkach zabrakło konkretnych danych metodologicznych o: 1/czasie obserwacji, 2/ilościach zrealizowanych obserwacji, 3/sposobach rejestracji danych obserwacyjnych (np. notatki terenowe) 4/strukturze i celu obserwacji. Podrozdział 5.4 został zatytułowany 5.4. *Prawdopodobne ograniczenia interpretacyjne* gdzie Kandydatka dostrzega prawidłowo ograniczenia prowadzonych badań, cytując za D. Jemlelniakiem (2012) jako „Ten rodzaj badania niesie ze sobą ryzyko niskiej kontroli nad badaną sytuacją.” I dodaje że „i może prowadzić do pewnych przekłamań ze względu na jej subiektywny charakter” (s. 202). W podrozdziale 5.5. pt. *Problemy etyczne w przeprowadzonych badaniach* (s. 202-203) Kandydatka dyskutuje warunki gromadzenia danych w wywiadach. Wskazuje własne dylematy procedowania wywiadów i zaproszenie asystentów do udziału podczas gromadzenia danych oraz to, iż uczestnicy badań musieli wyrazić zgodę. Kandydatka nie wskazuje precyzyjnie w tym podrozdziale, w jaki sposób została uzyskana zgoda na udział w badaniach oraz czy była to zgoda ustna czy pisemna. Nie wiadomo również w ilu wywiadach na zrealizowanych (prawdopodobnych 16) uczestniczyli asystenci w obu krajach, Wielkiej Brytanii i Polsce. Taka obecność asystentów mogła być oczywiście uzasadniona, czego nie kwestionuję. Rozdział 6. został zatytułowany *Analiza wyników badań*. Podrozdział 6.1. pt. *Analiza i interpretacja wyników* nie odnosi się de facto do zreferowania wyników uzyskanych z transkrypcji wywiadów i działań badawczych części empirycznej lecz dyskutuje treści artykułu popularnonaukowego J. Strzałko z czasopisma „Charaktery” (charaktery.pl). Kandydatka poświęca temu całą 1 s. A4 (s. 204). Kolejno przechodzi Mgr A. Stępniewska do podrozdziału 6.2. pt. *Wnioski z analizy materiałów zastanych i badań własnych*, gdzie przytacza na początku kluczowe zdania z raportów CBOS 2015 i 2018 a następnie dyskutuje treści w kontekście wpisu na witrynie internetowej popularnonaukowej pt. magazynkontakt.pl autorstwa K. Rodackiej. Takí dobór źródeł popularnonaukowych w prezentacji wyników badań własnych może zdumiewać, po raz kolejny, zwłaszcza, że polskie i zagraniczne bazy naukowe dają w pełni satysfakcjonujące odpowiedzi na stawiane kwestie (zob. Google Scholar i in.). Podrozdział 6.2. od (s. 206) zawiera dyskusję „potwierdzenia lub falsyfikacji hipotez” do czego Mgr A.

Stępniewska przystąpiła po: 1/ przeanalizowaniu: 1/ dwóch polskich raportów z badań statystycznych CBOS (2015, 2018) (danych zastanych), 2/ realizacji 16 wywiadów (choć i tu mam wątpliwości ze względu na braki danych verbatim 12 z transkrypcji w referowanych „kodach”), 3/ obserwacjach (nie wiadomo ilu?) prób i spektakli teatralnych teatrów Access All Areas w Londynie, Wielkiej Brytanii i Teatru 21 w Warszawie, w Polsce. Kolejno (od s. 206 do 208) Mgr Agata Stępniewska dokonuje „potwierdzenia” lub „falsyfikacji” hipotez, które błędnie sformułowała w dysertacji. Nie jest w żaden sposób możliwe aby Kandydatka w zrealizowanych badaniach mogła rzetelnie i wiarygodnie sformułować odpowiedzi na hipotezy. Dodatkowo, (od s. 209) Mgr Agata Stępniewska prezentuje odpowiedzi na pytania badawcze. Niestety, na żadne pytanie nie udziela wiarygodnej odpowiedzi, stosując generalizacje zewnętrzne (Maxwell, 2013), wykraczające istotnie poza teren jakościowych badań własnych (s. 209-213). Zawarte wnioskowanie, interpretacje i odpowiedzi na pytania badawcze (s. 209-213) stanowiące nieuprawnione generalizacje, zostały skonstruowane po analizach 2 raportów CBOS (a nie np. 44 raportów CBOS), po realizacji 16 (prawdopodobnych) wywiadów (z niedoprecyzowaną i najprawdopodobniej nieprawidłowo dobraną próbą celową 16 uczestników badań) i obserwacji uczestniczącej/nieuczestniczącej aktywności 2 teatrów. Wobec powyższego, stwierdzam, że liczne i poważne błędy, mogą lokalizować recenzowaną dysertację pt. *Niepełnomowni. Kulturowy obraz autyzmu i afazji jako niepełnosprawności* na styku lub raczej bliżej agnotologii (Proctor, Schiebinger, 2008) i nie stanowią sensu stricte spełnienia kryteriów wymaganych Ustawą wobec dysertacji doktorskich. Napisane przez Kandydatkę zakończenie dotyczy referowania warunków „postrzegania osób z niepełnosprawnością” na podstawie literatury (m.in. H. Sęk, H. Żuraw, A. Rycharda i M. Sokołowskiej, A. Ostrowskiej). Chcę wskazać, że do końca analiz prowadzonych w zakończeniu dysertacji Mgr Agata Stępniewska nie podsumowała, ani nie zrealizowała prawidłowo żadnego celu badawczego, błędnie zaprojektowanego projektu badawczego. Dodatkowo Mgr A. Stępniewska nie napisała dysertacji pod tytułem „*Niepełnomowni. Kulturowy obraz autyzmu i afazji jako niepełnosprawności*.” Chcę doprecyzować, że ostatnie wzmianki na temat afazji pojawiają się, w dysertacji liczącej 220 stron, na s. 155, po czym jedynie tylko w bibliografii i streszczeniu.

Konkluzja

Recenzja dysertacji doktorskiej napisanej przez Mgr Agatę Stępniewską pozwala na następujące konkluzje szczegółowe:

Teoria

- Tytuł napisanej dysertacji „*Niepełnomowni. Kulturowy obraz autyzmu i afazji jako niepełnosprawności*.” wykazuje brak spójności między częściami teoretyczną (rozdziałów 1-4) oraz częścią empiryczną, rozdziałów metodologicznego 5. oraz dotyczącego wyników badań - 6. Główna kategoria w tytule dysertacji *niepełnomowni* nie została nigdzie w tekście

wyjaśniona w oparciu na literaturze, z wyjątkiem wstępu, w którym autorka tworząc neologizm stwierdza jako doprecyzowanie, że jest on najmniej stygmatyzujący.

- Wobec braku zdefiniowania kluczowej kategorii użytej w tytule – nie ma związków związku między neologizmem „niepełnomowni” a skonstruowaną częścią empiryczną, próbą celową (uczestnikami badań) (zwłaszcza z Teatru 21, stanowiących głównie osoby z zespołem Downa, do czego nawiązuje nazwa teatru). Dodam, że osoby z zespołem Downa nie muszą być „niepełnomownymi” często posługują się mową w sposób swobodny, jak np. aktor Teatru 21. – Piotr Swend. Dodatkowo, badania zrealizowane w żadnym momencie nie dotyczą problematyki afazji.
- Dysertacja posiada liczne błędy, których kluczowe wskazałam w recenzji, związane z: niskim, obciążonym redukcjami referowaniem wiedzy teoretycznej, słabą rzetelnością i stosunkiem do rozumienia źródeł naukowych. Ponadto, niezadowalającym poziomem opanowania warsztatu pisarstwa naukowego oraz prowadzenia krytycznych analiz przeglądu literatury (rozdziałów 1-4). Kandydatka wykonała pobieżny przegląd i referowanie literatury odbiegające znacznie od standardów wymaganych od awansowych prac akademickich w dziedzinach nauk humanistycznych i społecznych. Usterki zostały szczegółowo wskazane w rozdziałach 1-4.
- Dysertację cechuje w pewnym sensie konstrukcja *bricolage*, nacechowana przypadkowym doбором selektywnych treści teoretycznych. Analizom zabrakło naukowego wymiaru analiz krytycznych.
- W związku z wielokrotnie cytowanymi nienaukowymi źródłami i danych (z popularnych witryn internetowych, wskazanych na s. 3 niniejszej recenzji) - interpretacje i konkluzje Kandydatki cechuje podwyższony poziom stronniczości i uprzedzeń.

Metodologia

- Mgr Agata Stępniewska, przyjmując pozycję badaczki, która zamierzała zrealizować postulat *interdyscyplinarności*, co prawdopodobnie oznaczało ulokowanie swoich badań w studiach nad niepełnosprawnością - *disability studies* - błędnie zaprojektowała badania, z pominięciem kluczowych elementów konstrukcyjnych rozdziału metodologicznego. W rozdziale brakuje podrozdziału np. założenia metodologiczne badań własnych.
- Kandydatka nie rozstrzygnęła kluczowych kwestii związanych z zasadami łączenia programów epistemologicznych nauk humanistycznych i społecznych. Założenia projektu badawczego cechują: chaos paradygmatyczny oraz istotne luki koncepcyjne. Precyzując luki chciałabym wskazać, że Kandydatka nie odniosła się w projekcie do usytuowania siebie, jako badaczki w danym paradygmacie badawczym. Prawdopodobnie, gdyby rozstrzygnęła problem doboru programu epistemologicznego, uniknęłyby podstawowych i kolejnych błędów.

- Jeśli chodzi o zastosowaną metodę Mgr Agata Stępniewska nie wskazała metody badawczej (np. *case study*, etnograficznej, fenomenologicznej, biograficznej, analizy narracyjnej, metody porównawczej etc.), natomiast nazwała metodą zastosowane przez siebie techniki badawcze (wywiad, obserwację i analizę danych zastanych).
- Opis próby celowej nie został przedstawiony w sposób transparentny. Dobór próby budzi moje spore wątpliwości na tle tematu dysertacji i oraz badań autyzmu i afazji. Liczba uczestników 16 w próbie celowej jest wystarczająca do prawidłowej realizacji badań jakościowych, lecz zabrakło precyzyjnych kryteriów rekrutacji oraz charakterystyk uczestników badań, wraz z dookreśleniem ich niepełnosprawności.
- Błędy rekrutacji próby celowej dotyczą również tego, że próba celowa zrekrutowana została w sposób, który nie jest związany ani z tematem dysertacji ani celem badań gdyż narzędzie jest skonstruowane jako uwzględniające problematykę dotyczącą np. problemów związanych z zespołem Downa a nie np. afazji.
- Sposób prezentacji wyników badań jest obarczony brakami koniecznych danych, oraz brakiem transparentności. Prezentacja danych w rozdziale 6. wskazuje brak dowodów na realizację 12 wywiadów, gdyż zabrakło danych verbatim. Są dowody (szczętkowe) na realizację 4 wywiadów.
- Załączniki od 1-8. zawierają załączniki kwestionariuszy wywiadów, które nie zostały zrealizowane z pracownikami analizowanych teatrów (zał. 1,3,5). Zamieszczenie ich w dysertacji jest zatem zbędne.

Podsumowując powyższe uwagi krytyczne stwierdzam, że recenzowana dysertacja nie stanowi dzieła naukowego, ani nie wskazuje ogólnej wiedzy teoretycznej kluczowej do uzyskania stopnia Doktora. Na podstawie recenzowanej dysertacji nie mogę również wskazać, że Kandydatka opanowała umiejętności prowadzenia samodzielnej pracy naukowej. Biorąc pod uwagę powyższe argumenty stwierdzam, że recenzowana dysertacja doktorska nie spełnia wymagań zawartych w ustawie z dn. 14 marca 2003 roku o stopniach i tytule naukowym oraz o stopniach i tytule w zakresie sztuki (Dz. U. 2016 r. poz. 882 ze zm. W Dz. U. z 2016 r. poz. 1311.) i w związku z tym nie wnoszę o nadanie Mgr Agacie Stępniewskiej stopnia doktora, w dziedzinie nauk humanistycznych, w dyscyplinie nauki o kulturze i religii.

Toruń, dn. 11.05.2022

